

Irshad Manji

Irshad Manji är kanadensisk muslim, journalist och författare till *The Trouble with Islam Today* som har publicerats på 25 språk – men inte på svenska. Hon är en karismatisk föreläsare och på sin hemsida, www.muslim-refusenik.com, vägleder hon muslimer i religiösa frågor. *New York Times* har kallat henne för bin Ladins värsta mardröm.

Foto av Daniel Sahlberg Översättning av Kristian Karlsson

ATT TRO KRÄVER SJÄLVSTÄNDIGT TÄNKANDE

Islam har en tradition av självständigt tänkande och ifrågasättande av religiösa dogmer kallad ijthad. Problemet är att traditionen har undertryckts under snart ett årtusende. Det är dags att hitta tillbaka, anser Irshad Manji.

FÖR NÅGRA ÅR sedan fick jag, under en resa till Gaza, möjlighet att intervjuva Islamiska Jihads politiska ledare, dr Mohammed al-Hindi. Med sitt välansade skägg och artiga uppträdande tycktes han personifiera den moderna, och moderate, muslimske mannen.

Men hans tolkning av Koranen låter förstå något helt annat. "Var står det", frågar jag, "att man får begå självmord för ett högre syfte? Såvitt jag vet lär Koranen oss att självmord är fel." Genom sin översättare intygar läkaren att verser som ger stöd

åt självmordsoperationer kan hittas "överallt" i Islams heliga skrift. Jag utmanar honom att hitta en av dem och visa mig.

Efter flera minuters bläddrande, och försök att hitta vägledning både med hjälp av mobiltelefon och en Koranhandbok, förklarade han att han inte hade tid utan var tvungen att gå.

"Är du säker på att du inte driver med mig?", frågar jag. Han log, och det var tydligt att han förstod mitt amerikanska uttryck utan hjälp av översättaren. "Jag vill veta att du talar sanning", upprepar jag.

Dr al-Hindi kallar då till sig två assistenter och ringer ytterligare ett samtal. Hans översättare skruvar på sig och hänger med huvudet när kameran svänger förbi honom för att filma de båda assistenterna. Med ryggen åt mig bladdrar de febrilt i Koranen. Efter några minuter visar de mig en vers som glorifierar krig. Men den hade ingenting med självmord att göra. Så jag frågar al-Hirsi igen. Han svarar att islam tillåter defensiv aggression. "Är det inte legitimt att försvara sig om en tjuv stjälar dina pengar?" frågar han genom sin översättare.

Jag är fortfarande oförmögen att koppla ihop självförsvar och självmord, så jag föreslår följande jämförelse: "Om min chef stjälar mitt jobb och jag begår självmord för att något som är mitt har tagits ifrån mig, är jag då en martyr?"

"Alltför länge har vi litat på självutnämnda ledare att tolka åt oss. Vi muslimer har glömt islams egen tradition av självständigt tänkande: ijtihad."

Översättaren skakar skräckslaget på huvudet. "Nej, nej, du kan inte fråga honom det."

"Varför inte", frågar jag. "Det är viktigt, ur ett teologiskt perspektiv, att ställa sådana frågor."

I SAMMA ÖGONBLICK dör kamerans batterier. Översättaren påpekar viskande att det är bättre att kameran dör än att jag gör det – vilket al-Hindi hade arrangerat om jag stannat i hans kontor ytterligare en stund. Översättaren och jag skyndade oss därifrån.

Vårt möte påminde mig om varför det är så viktigt för muslimer att ställa frågor högt. Alltför länge har vi litat på självutnämnda ledare att tolka åt oss. Vi har givit dem möjlighet att missbruka såväl Koranverser som makt. Vi muslimer har glömt islams egen tradition av självständigt tänkande: *ijtihad*.

Ijtihad är en tradition med stolt historia. Under islams första århundraden frodades 135 olika skolor med konkurrerande tolkningar. I det muslimska Spanien undervisades elever i att överge "expertutlåtanden" om Koranen om deras egna studier av de dunkla texterna gav bättre stöd för deras fredliga idéer. I Cordoba, en av de mest sofistikerade städerna i det muslimska Spanien, fanns 70 bibliotek – nästan lika många som de oskulder som dagens martyrer tror att de kommer att få njuta av i himlen.

Mellan 700- och 1100-talet hölls ijtihads grindar öppna för diskussion, debatt och avvikande uppfattningar. Det var under den tiden som den muslimska civilisationen var världsledande inom kreativitet och nytänkande. Mycket av vad som idag antas vara delar av en judeo-kristen kultur har i själva verket formats av muslimer: mochakaffe, hostmedicin, gitarren – till och med det typiskt spanska uttrycket "Olé", vars rötter sträcker sig till det arabiska ordet "Allah".

NÄR 1100-TALET NÄRMADE sig sitt slut stängdes ijtihads grindar. Det finns en akademisk diskussion om huruvida de stängdes helt eller bara delvis, men alla är eniga om att den konstnärliga och vetenskapliga aktivitet som rådde under

islams gyllene tid dog lika definitivt som mina kamerabatterier gjorde under intervjun med al-Hindi.

Låt mig vara mer precis. Det bräckliga muslimska imperiet som sträckte sig från Indus i öst till Atlanten i väst började uppleva en serie av inre konvulsioner. Det uppstod oliktankande samfund som bröt sig loss och bildade egna stater. Den

Bagdadbaserade kalifen – en kombination av statsman och andlig ledare – såg sin maktbas rämna och slöt leden för att säkerställa imperiets politiska stabilitet.

För att förstärka enigheten såg Bagdad till att klippa av möjligheten att tänka fritt. Islams 135 skolor reducerades medvetet till fem – alla ordentligt konservativa. Koranen började tolkas striktare, och det utfärdades en serie fatwor som varken gick att överklaga eller ifrågasätta. Vetenskapsmän hade att rätta sig efter dem eller riskera avrättning.

DÄREFTER, UNDER HUNDRATALS år, har tre antaganden drivit huvudfåran inom muslimskt trosutövande. Ritualerna varierar mellan islams konkurrerande inriktningar, men tre saker är gemensamma för dem alla.

För det första betraktas enighet som identiskt med enhetlighet. För att förbli starka, måste medlemmar av den världsomspännande *ummah* (den muslimska nationen) tänka likadant.

För det andra betraktas debatt som splittring. Mångfald av tolkningar ses inte längre som en hyllning till Guds majestät; det är ett hot mot den enighet som muslimer måste uppvisa gentemot dem som vill splittra oss.

För det tredje likställs oenighet och kätteri. Snart efter att ijtihads grindar stängdes, började innovation och nytänkande att definieras som ett religiöst brott. Det var *fitna* – det

som splittrar. Eftersom oenighet är motsatsen till enhetlighet måste allt som bidrar till olika uppfattningar förebyggas. Det betyder att innovation är något som måste kuvas, vilket i sin tur betyder att ijtihad måste undertryckas.

Dessa tre ekvationer är inte blott teoretiska. De har satt sina tydliga spår i modern muslimsk historia. Vid 1800-talets slut, till exempel, misslyckades ett modigt försök av egyptiska feminister och intellektuella att blåsa liv i ijtihad till följd av alltmer högljudda krav på muslimsk solidaritet (läs: likriktning).

Samma mönster kvarstår ett sekel senare, och långt från Egypten. Min mors imam i kanadensiska Vancouver predikade nyligen att jag är en värre "brottsling" än Usama bin Ladin eftersom min bok *The trouble with Islam today* givit upphov till större "splittring" bland muslimer än vad al-Qaidas terrorism har. Tydligt såg han inte själv ironin i att predika att debatt är värre än terrorism. Inte heller såg han hur han förbannade muslimer genom att godta att litterär diskussion splittrar oss värre än våld. Det är viktigare att återfinna ijtihad än vad det någonsin har varit.

DE GODA NYHETERNA är att ijtihads grindar inte stängdes av andliga eller teologiska skäl, utan av uteslutande politiska.

Irshad Manji talar på Neos konferens. Föredraget kan ses på www.magasinetneo.se/islamism-in-europe.
Foto av Sofia Nerbrand

Det betyder att det inte är kätteri att försöka finna tillbaka till islams tradition av självständigt tänkande.

Jag kan rapportera att allt fler muslimer försöker göra just det. Under historien med de danska skämtteckningarna blev min brevlåda översvämmad av brev från muslimer som frågade sådant som: "Finns det något sätt att förlika religiös tro med yttrandefrihet?"

Svaret är ja. Koranen lär oss att det inte finns något tvång i religionen. Det betyder att ingen borde tvingas att behandla islamiska normer som heliga.

Visst, kommer *mainstream*-muslimer att svara, men vi talar ju om profeten Muhammed – Allahs sista och därför fullkomliga budbärare.

I ISLAMISK TRADITION framhålls emellertid att profeten var en felbar människa. Det är just eftersom han inte var ofelbar som vi känner till de så kallade Satansverserna, en samling verser som profeten ska ha inkluderat i Koranen. Först senare insåg han att verserna förhållsvis hedniska avgudar snarare än Gud. Enligt islamisk legend ska han då ha dragit tillbaka de idolatriska verserna och skylld dem på ett trick som Satan spelat honom. När muslimer sätter Profeten på en piedestal, gör vi oss själva skyldiga till idoldyrkan. Poängen med mono-teism är att hylla en Gud, inte ett av Guds sändebud. Behovet av ödmjukhet kräver att troende människor då och då driver med sig själva – och varandra.

Detta kommer vi inte att få höra från det muslimska etablissemanget någonstans, men det faktum att en ny generation av muslimer ställer sådana frågor ger mig hopp om att ijtihad alltjämt har en chans. Det är därför som jag tillsammans med några andra lanserat *Project Ijtihad*, ett försök att blåsa nytt liv i det kritiska tänkandet inom islam genom att starta debatter som bryter mot tabun.

VI TROR ATT ijtihad kan återopas för att återställa såväl förnuftet som mänskligheten inom islam. Några av de vanligaste frågorna på min webbsajt www.muslim-refusenik.com kommer från unga muslimska kvinnor som desperat vill veta om de får gifta sig med män som inte är muslimer. Det är en brännhet fråga för 2000-talet, när allt fler muslimer är födda i Väst eller migrerar dit, möter personer av annan tro och, inte sällan, förälskar sig i någon av dem.

Muslimska föräldrar och imamer brukar förklara att islam förbjuder äktenskap med icke-muslimer. Men det är inte nödvändigtvis sant. En progressiv amerikansk imam, som utbildats vid de traditionella universiteten i Saudiarabien och Syrien, har utifrån ett muslimskt perspektiv skrivit ett kortfattat, tydligt försvar för multireligiösa äktenskap. Jag har lagt ut hans "välsignelse" på min sajt. Den har blivit så populär att jag behövt översätta den till ett antal olika språk. (Västeuropeiska muslimer verkar särskilt stärkta av välsignelsen, att döma av

alla mejl jag får från dem om saken.) Vad jag försöker säga med dessa exempel är att muslimer i Väst är väl förberedda för att återupptäcka ijthad. Trots allt är det i väst som vi redan åtnjuter de värdefulla friheterna att tänka, uttrycka oss, ifrågasätta och ifrågasättas i alla frågor om tolkning utan rädsla för sanktioner från staten. Vilken dyrbar gåva! Men även om *Project Ijtihad* lanseras från väst, får det inte stanna där. Människor i hela den islamiska världen behöver få känna till sin gudagivna rätt att tänka själva.

I den muslimska världen kanske processen kan börja med att befria kvinnornas entreprenörstalanger genom mikrolån. Koranen fastslår att kvinnor bara behöver underordna sig mäns auktoritet om männen försörjer dem. Så om en kvinna tjänar egna pengar, som profeten Muhammeds första fru Khadija, får hon bestämma över sig själv.

EN FANTASI? EN amerikansk fotojournalist berättade för mig om en kvinna han mött i Kabul. Hon hade fått ett pyttelån från en NGO, börjat tillverka stearinljus och kunde, med de pengar hon tjänade, lära sig läsa och skriva. För första gången i sitt liv kunde hon läsa Koranen själv i stället för att låta prästerskapet välja ut de verser hon fick ta del av. Hon lärde sig att Koranen gav alla kvinnor rätt att avvisa friare och att kvinnor

”Några av de vanligaste frågorna på min webbsajt kommer från unga muslimska kvinnor som desperat vill veta om de får gifta sig med män som inte är muslimer. Det är en brännhet fråga för 2000-talet.”

som väljer äktenskap uppmanas – av Koranen – att skriva på avtal med sina män som stadfäster deras rättigheter som likar inför Gud.

Hon läste upp dessa verser för sin make, som misshandlat henne i årtal. Sedan dess har han inte lagt ett finger på henne. Skulle det kunna vara så att det som FN identifierat som nyckelbrister i den muslimska arabvärlden – brist på kunskap, frihet och kvinnlig frigörelse – alla skulle kunna lösas om vi förmådde återupptäcka ijthad? Blotta möjligheten gör saken värd att utforska.

LÅT MIG TA saken ett steg till. Det är inte nog att återuppväcka ijthads anda. Den måste demokratiseras och populariseras bortom akademiker och imamer. Vissa vetenskapsmän

kommer att invända att det krävs år av utbildning innan man har förmågan att utöva ijthad. Annars, kommer de att säga, riskerar vi en situation där vem som helst kan åberopa Koranen för att rättfärdiga radikalt beteende – just det som redan börjat till följd av internets utbredning och den traditionella auktoritetens förfall.

Samtidigt hävdar allt fler forskare att sådan elitism bara förstärker det underkastelsemönster som plågar en modern muslims sinne – en plåga som hindrar reformister från att säga ifrån när konservativa tar över. Enligt Ingrid Mattsson, islamprofessor vid Hartford Seminary i USA, ”exkluderar vi de som kan erbjuda en annan syn på framtiden genom vårt snäva, legalistiska, synsätt och vårt auktoritära sätt att fatta beslut.” Mattsson, den första kvinnliga ordföranden i Islamic Society of North America, går så långt att hon uppmanar till ijthad bland komiker, poeter och musiker.

OCH HON ÄR inte den enda som torgför sådana åsikter. Den ansedda Nawawistiftelsen publicerade nyligen en uppsats med titeln *Innovation och kreativitet i Islam*. Den beskriver ijthad som en ”första gradens plikt” för alla muslimer. Historiskt sett ”var även vanliga människor tvungna att utföra sin egen sorts ijthad genom att försöka bedöma olika vetenskapsmäns skicklighet och välja att följa de bästa av dem, en princip som med eftertryck hävdades av en majoritet av såväl sunni- som shiaforskare och deras skolor”.

Dessa idéer illustrerar ett uppfriskande budskap: Innan vi vet vem som är värd att lyssna på, måste vi låta ett brett spektrum av muslimer finna sina röster.

DET ÄR FÖRSTÅS så att de flesta människor, inte bara muslimer, i högre grad borde tänka själva. Jag

blev påmind om detta när jag lämnade dr Mohammed al-Hindis kontor i Gaza. Jag frågade översättaren varför dr al-Hindi gick med på att låta mig filma intervjun med honom även om han visste att han inte skulle kunna finna en enda vers som stödde hans påstående att Koranen rättfärdigar självmordsoperationer.

Översättaren svarade: ”Han tog för givet att du var ytterligare en korkad västerländsk journalist.” Han förklarade att ingen västreporter tidigare frågat denne veteranterrorist den mest grundläggande av alla frågor: Var är stödet för allt vad du gör i Guds namn?

Det är kanske dags att medierna gjorde muslimer sällskap i att omfamna ijthad. Jag tillhandahåller gärna säkerhetstips till båda grupperna. ☞